

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการมีส่วนร่วมด้านภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชุมชนบึงทับแฉด อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร : ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน” ในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าตำราเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยและได้แบ่งสาระสำคัญไว้ โดยมีเนื้อหา ดังนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
- 2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
- 2.4 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้
- 2.5 แนวคิดกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม
- 2.7 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน
- 2.8 บริบททั่วไปของตำบลบึงทับแฉด
- 2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.10 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม

การศึกษาการมีส่วนร่วมด้านภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชุมชนบึงทับแฉด อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร : ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน” เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ให้ความหมายไว้อย่างน่าสนใจเพื่อเป็นแนวทาง ดังนี้

ความหมายการมีส่วนร่วม

พรประภา สินธุนาวา และคณะ (2549, น. 8) กล่าวถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทั่วไปว่าหมายถึง การที่ประชาชนพัฒนาความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจำเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน

จรัญญา วงษ์พรหม (พรประภา สินธุนาวา และคณะ, 2549, น. 9) กล่าวว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (People Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมมิได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่ม หรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จอยู่ที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นทางการในรูปแบบกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้การพัฒนาจำเป็นต้องมีการรวมพลังในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542) ในกิจกรรมทุกอย่างควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานได้ตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา ซึ่งจะทำให้เขาได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง

นิภาภรณ์ เกียรติสุข (2539) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพฤติกรรมที่ประชาชน หรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมพัฒนาปัญญา ความรู้ ความสามารถ โดยแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ตนอาศัยอยู่

วรางคณา วัฒนโย (2540) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและ เป็นธรรมนั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนานับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวย่อมต้องอ่อนอ่อนต่อความแตกต่างของท้องถิ่นตลอดจนแนวทางการพัฒนาย่อมต้องอยู่ ภายใต้การควบคุมและตัดสินใจของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2540) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมของ ประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ไขปัญหาตนเอง ร่วมให้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญและแสดงออกซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหา และลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด 3) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปของบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ

แสวง รัตนมงคลมาศ (2540) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่ง ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของสังคม และประชาชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงานตลอดจน ทรัพยากรของตนเองต่อกิจกรรมนั้นๆ ในการแสดงความคิดเห็นตัดสินใจกำหนดนโยบาย กำหนดเป้าหมายและแผนงาน ดำเนินการในกระบวนการจัดการ และร่วมหนุนช่วยทรัพยากรการบริหาร และการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีเหตุผล 3 ประการ คือ 1) มีจุดร่วมในอุดมการณ์เดียวกัน 2) มีจุดร่วมในผลประโยชน์ 3) ยึดติดกับบุคคล

สายสุนีย์ ปวุณินันท์ (2541) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลก็กลุ่มคนหรือองค์กร ประชาชนได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจการดำเนินโครงการการแบ่งปันผลประโยชน์และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอกและเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิก ด้วยความพึงพอใจและผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย

โกวิท พวงงาม (2541) การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของกลุ่มองค์กรชุมชน มีการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติโดยมีความเข้าใจในปัญหาของตนและตระหนักถึงสิทธิของตนที่มีต่อสิ่งนั้น ซึ่งความรู้สึกเหล่านั้นจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่บุคคลได้รับข้อมูลใหม่ที่ช่วยเพิ่มอำนาจความคิด และโอกาสได้ร่วมวิเคราะห์ และตัดสินใจกำหนดเป้าหมายในกิจกรรมเหล่านั้น

สุพจน์ พิสุทธิวงศ์ (2542) อ้างถึงใน พรธณี กิจเจริญทรัพย์ดี, 2550) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมว่าเป็นเรื่องทีบุคคล และกลุ่มคนเห็นพ้องต้องกันในเรื่องความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ ซึ่งส่งผล

กระทบโดยตรงต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งแสดงออก ในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของคนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสในลักษณะการทำงานร่วมกัน มีความต้องการร่วมกัน ทั้งทางด้าน การตัดสินใจการดำเนินกิจกรรม การร่วมกันรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินงานตามแผนหรือโครงการที่กำหนดไว้

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

จุฑารัตน์ พูลเกษ (2545, น. 27) เห็นว่าสิ่งสำคัญที่จะทำให้กิจกรรมหรือการดำเนินงานประสบความสำเร็จควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. บุคคล (ที่มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งในด้านกำลังปัญญาทุน เวลาฯลฯ ไม่ว่าจะ เป็นบุคคลภาคประชาชน เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน
2. แรงจูงใจ (การมองว่าตนได้รับ ประโยชน์ผลตอบแทนในสิ่ง ที่ทำซึ่งอาจมาจากคำชักชวนหรือบอกเล่า)
3. พื้นที่ (สถานที่ที่สามารถจัดทำกิจกรรม ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการได้อย่างพร้อมเพียงกัน)
4. กิจกรรม (ที่เริ่มตั้งแต่ต้นจนจบ อาจทำในลักษณะของโครงการก็ได้)
5. องค์กร (ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน หน่วยงาน สถาบันของรัฐและเอกชน)

ลักษณะการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, น. 188) กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วม อาจจำแนกได้ 3 ประการตามลักษณะการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน เช่นการรวมกลุ่มของเยาวชนกลุ่มต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) เช่นกรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน กรรมการกลุ่มเลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนประชาชน (non – representative organization) เช่นสถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไหร่ได้ตลอดเวลา

Cohen & Uphoff (สุเมธ ทรายแก้ว, 2536, น. 15-16) กล่าวถึง ลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่นในการจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับ ประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการแต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ และการประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือผลประโยชน์นั้น เป็นผลมาจากการปฏิบัติ การและผลประโยชน์ จะมาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้จะ

มีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกแล้วจากแนวคิดดังกล่าว Cohen & Uphoff ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมได้ 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) Maslow (1968 อ้างถึงในอคิน รพีพัฒน์ , 2536) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้ คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมโดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของคนตามหลักทฤษฎี ของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับ จากน้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1.1 ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety And Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่นความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุดที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่างไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาเรียดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงานการเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงาน ทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคลและขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดียอมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน (ยุพาพร รูปงาม, 2545)

3. ทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้รักชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่อง

ผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเองพอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อ ท้องถิ่น (ยุพาพร รูปงาม, 2545)

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคนจูงใจไปยัง เป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมี ขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้นการสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง (ยุพาพร รูปงาม , 2545)

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยั่งยืนเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตาม นโยบายและความจำเป็นของรัฐเพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์ (ยุพาพร รูปงาม, 2545)

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

อนงค์ พัฒนจักร (2535) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นขั้นตอนจริงหรือสมบูรณ์ ของ องค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน คือ

1) การวางแผน คือ ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามและการประเมินผลและที่สำคัญจะต้องมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจด้วย

2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดสรรควบคุมทางการเงินและการบริหาร

3) การใช้ประโยชน์ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการนำเอากิจกรรมใช้ประโยชน์ได้ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับ ของการพึ่งพาตนเองและการควบคุมทางสังคม

4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ที่เท่ากัน ซึ่ง อาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุก็ได้

5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการ บริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของ ชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และหน่วยงาน

7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน ระพีพัฒน์ (2536) ได้ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเข้าร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ คือ 1)การมีส่วนร่วมในการค้นปัญหาและสาเหตุของประชาชน เนื่องมาจากเหตุผลพื้นฐาน คือชาวชนบท ประสบปัญหาอยากรู้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการกิจกรรมเพื่อแก้ไข ปัญหาเหล่านั้น ผู้เลือกแนวทางในการพัฒนาควรเป็น ประชาชนในชุมชนนั่นเองไม่ใช่บุคคลภายนอก เพื่อให้ เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรกับศักยภาพในการพัฒนาชุมชนนั้น 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนโดยเฉพาะ อย่างยิ่งในด้านแรงงาน การร่วมแรงประกอบกิจกรรมที่จะทำให้ประชาชนมีความผูกพันมากขึ้นและก่อให้เกิด

ความรู้สึก ร่วมกันในการเงินเจ้าของกิจกรรมผลงานที่ปรากฏ ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนบำรุงรักษาให้ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อค้นหา เพื่อหาข้อดีและข้อบกพร่อง เกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งได้มาเป็นบทเรียนในการหาหนทางปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

ธนาภรณ์ เมทนีสุดดี (2543) ได้กล่าวถึงแนวทางการมีส่วนร่วม หมายถึง

- 1) ร่วมคิด คือ ร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการวางโครงการวิธีการดำเนินงานการติดตาม ตรวจสอบและการดูแลรักษา เพื่อให้กิจกรรมโครงการได้ผลตามวัตถุประสงค์ 2) ร่วมตัดสินใจ คือ เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือแล้วจะต้องร่วมกันในการตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด 3) ร่วมปฏิบัติตามโครงการ คือ เข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการ เช่น ร่วมออกแรงร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น 4) ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการ คือ เมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้วได้มีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาและประเมินผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

มณฑล จันทร์แจ่มใส (2551) กล่าวการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมจะต้องมีขึ้น โดยตลอด ตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุกำลังเงินหรือทรัพยากรใดที่มีอยู่

ประชุม สุวัทธิ (2551) กล่าวถึงเงื่อนไขฐานของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาภาคพื้นฐานของประชาชน 4 ประการ คือ

1. ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการ วางแผน จัดการ บริการองค์กรและการใช้ทรัพยากรในที่สุด

2. ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้องมี สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและกายภาพที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และรวมไปถึงการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและตนเองในการพัฒนาหรือดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ลักษณะและรูปแบบการมีส่วนร่วม

United Nations, Department of International Economic and Social Affairs (1989, p. 9) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ 1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) เป็นการอาสาสมัครหรือรวมตัวกันเองขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย 2) การมีส่วนร่วม แบบชักนำ (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบที่เป็นลักษณะทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา 3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Conceived) เป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรงรูปแบบนี้เป็นรูปแบบ ที่ผู้กระทำได้รับผลในทันที แต่จะ ไม่ได้ผลในระยะยาวจะมีผลเสียที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนในที่สุด

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohon & Uphoff, 1981) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision - Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่
  - 1.1 การตัดสินใจตั้งแต่ระยะเริ่ม
  - 1.2 การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรม
  - 1.3 การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ซึ่งอาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วมโครงการ ให้มีการสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมบริหาร การร่วมมือ ทั้งการเข้าร่วมแรง ร่วมใจ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคมหรือประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุมและตรวจการดำเนินกิจกรรม ทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2538) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน คือการมีส่วนร่วมในการค้นหาและหาสาเหตุของปัญหาที่เป็นอยู่ว่า มีอะไรเดือดร้อนบ้าง และมีสาเหตุ มาจากอะไรบ้าง

1. การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน นับตั้งแต่วิเคราะห์หาสาเหตุ การจัดการลำดับสำคัญของปัญหา พิจารณาทางเลือกและแนวทางการแก้ไขปัญหา

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ความสำเร็จเป็นระยะสั้น ๆ ดำเนินการแก้ไข

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2547) ได้นำเสนอความคิดเห็นผ่านบทความ “แลหน้าเศรษฐกิจ สังคมไทย” สรุปการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนได้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่รัฐเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เป็นการมองมาจากเบื้องบน หรือมาจากรัฐประชาชนเป็นผู้คอยรับนโยบายและปฏิบัติตาม

2. การมีส่วนร่วมที่เกิดจากความต้องการของประชาชนด้วยความสมัครใจโดยที่รัฐคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรือคอยอำนวยความสะดวกเท่านั้น

การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management)

ศุภชัย ธรรมวงศ์ (2551) การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) หมายถึง การบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญ ในการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการบริหารงาน

ความสำคัญของการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม

1. ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการปฏิบัติงานที่มุ่งหวัง

2. กระบวนการตัดสินใจสามารถรองรับพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรได้กว้างขวาง และเกิดการยอมรับได้

3. เป็นหลักการของการบริหารที่เป็นผลต่อการดำเนินการเชิงวิเคราะห์ ซึ่งนำไปสู่ การตัดสินใจได้

4. ลดช่องว่างของระบบการสื่อสารในองค์กรและขจัดปัญหาความขัดแย้งได้

หลักการในการบริหารแบบมีส่วนร่วม

1. มีการจัดสรรหน้าที่และอำนาจในการปฏิบัติงานให้กับผู้ปฏิบัติงานคนในองค์กร หรือทีมงาน เพื่อต้องการให้มีทุกคนในองค์กรได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

2. การก่อให้เกิดสร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างคนและองค์กรได้อย่างแท้จริง และ ผลักดันให้คนในองค์กรได้ใช้ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจขององค์กร

3. รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นและลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในการทำงาน

4. ทำให้ทุกคนในองค์กรต้องรวมตัวกันเป็นทีมงาน (Teamwork) เพื่อผนึกกำลังและศักยภาพในการแก้ไขปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ซึ่งการทำงานลักษณะดังกล่าวนี้ จะเป็นไปตามหลักการขององค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)

ตัวแปรที่ทำให้ต้องบริหารแบบมีส่วนร่วม

1. ระบบสารสนเทศ เป็นตัวแปรที่สำคัญ ทำให้บุคคลและองค์กรต้องเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น องค์กรในปัจจุบันต้องสามารถสนองความต้องการของผู้รับบริการได้อย่างมีคุณภาพ และรวดเร็วเป็นที่พึงพอใจของผู้รับบริการ

2. กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ที่มีการบัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในมาตรา 76 กำหนดว่า รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ” นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังเป็นหนึ่งในหลัก 6 ประการ ของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 (Good Governance) อีกด้วย

การบริหารงานภาครัฐที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงาน (Result -based Management) คือ การบริหารงานภาครัฐในปัจจุบันจะต้องสามารถวัดและตรวจสอบได้ว่างานที่ทำอยู่ในปัจจุบันนั้น สัมฤทธิ์ผลหรือไม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องอาศัยการทำงานแบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กร

1. แรงจูงใจคือ สิ่งที่เป็นตัวกระตุ้น เพื่อก่อให้เกิดการกระทำของพลังในบุคคลส่งผลต่อการแสดงซึ่งพฤติกรรมและวิธีการในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการแรงจูงใจ มีผลต่อกระบวนการทำงานของคนในทิศทางแห่งประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่ต้องการ

2. ภาวะผู้นำ มีผลต่อการมีส่วนร่วมขององค์กรหรือบุคคลในองค์กรในการกำหนด ทิศทางของกระบวนการตัดสินใจขึ้นอยู่กับความเชี่ยวชาญ การยอมรับ ความร่วมมือ และความตั้งใจคือ เหตุผลทางอารมณ์และอิทธิพลซึ่งเป็นพรสวรรค์เฉพาะตัวของผู้นำด้วย

ข้อเสนอแนะการนำวิธีการบริหารแบบมีส่วนร่วม ไปใช้ในการปฏิบัติจริง

1. การประชุมระดมความคิด (Brain Storming) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshops)
2. การใช้กลุ่มงานเฉพาะกิจและคณะกรรมการ (Special Task Forces and Committee)
3. การสร้างและสานวิสัยทัศน์(Shared Vision)
4. การจัดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้
5. การใช้ระบบข้อมูลและระบบรวมศูนย์ข้อมูล(Centralize)
6. การจัดระบบการสื่อสารที่ดีและสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล

ทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership Theories)

ในช่วงปี ค.ศ. 1945 นักวิจัยของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ ได้ทำการศึกษา แบบเจาะลึก เพื่อหาพฤติกรรมผู้นำในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ พบว่า พฤติกรรมผู้นำเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่นั้น แยกออกได้ เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2544)

พฤติกรรมผู้นำที่มุ่งสร้างโครงสร้าง (Initiating Structure)

พฤติกรรมผู้นำที่มุ่งสร้างน้ำใจ (Consideration)

1. พฤติกรรมมุ่งสร้างโครงสร้างหรือมุ่งงาน (Initiating Structure) คือพฤติกรรมที่ผู้นำจัดโครงสร้างและขอบเขตงานของตนเองและผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ การมอบหมายงาน การจัดทำมาตรฐานงาน การประเมินการปฏิบัติงาน การเสาะหาวิธีการทำงานและแก้ไขปัญหาที่ดี

2. พฤติกรรมมุ่งสร้างน้ำใจหรือมุ่งคน (Consideration) เป็นพฤติกรรมผู้นำที่แสดงความเป็นเพื่อน สนับสนุน และสนใจในความเป็นอยู่และสวัสดิการต่าง ๆ ของผู้ใต้บังคับบัญชารวมทั้ง การยอมรับ รับฟังปัญหา และข้อเสนอแนะต่างๆ ให้คำปรึกษาและปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนเหมือนกัน

คณะวิจัยของมหาวิทยาลัยมิชิแกน (Participative Leadership) การศึกษาภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ โดยผู้นำมีแนวโน้มจะเปิดโอกาสให้ บุคคลอื่นมาร่วมในการตัดสินใจหรือให้มีอิทธิพลในการตัดสินใจของผู้นำ เช่น การปรึกษา การร่วม ตัดสินใจ การตัดสินใจแบบเผด็จการ (Autocratic Decision) การตัดสินใจ แบบปรึกษา (Consultation) การร่วมกันตัดสินใจ (Joint Decision) การมอบหมายให้ตัดสินใจ (Delegation)

1. การตัดสินใจแบบเผด็จการ (Autocratic Decision) คือการที่ผู้นำตัดสินใจ แต่ลำพังผู้เดียว โดยไม่มีการถามความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะจากบุคคลอื่น เป็นการตัดสินใจที่ไม่มีอิทธิพลของบุคคลใดต่อการตัดสินใจเลย (No Influence by Others)

2. การตัดสินใจแบบปรึกษา (Consultation) คือ การตัดสินใจที่ผู้นำยังคงตัดสินใจเอง แต่ได้มีการปรึกษาและขอความคิดเห็นกับบุคคลต่าง ๆ และนำมาพิจารณาก่อนที่จะทำการตัดสินใจ สรุปว่าการตัดสินใจเริ่มมีอิทธิพลของผู้อื่นต่อการตัดสินใจของผู้นำบ้างแล้ว

3. การร่วมกันตัดสินใจ (Joint Decision) เป็นการตัดสินใจที่ผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชาได้มาร่วมประชุมแล้ว อภิปรายถึงปัญหาและทางเลือกต่าง ๆ ที่ดี ก่อนที่จะร่วมกันตัดสินใจโดยที่ผู้นำมีฐานะเป็นเพียงสมาชิกของกลุ่มคนหนึ่ง ไม่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนอื่น ๆ ผลการ ตัดสินใจถือเป็นการตัดสินใจของกลุ่ม

4. การมอบหมายให้ตัดสินใจ (Delegation) คือ การตัดสินใจที่ผู้นำจะมอบหมายอำนาจหน้าที่นี้ให้แก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลให้ทำการตัดสินใจแทน โดยผู้นำจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ กระบวนการตัดสินใจแต่ในการมอบหมายจะบอกถึงปัญหาและขอบเขตของอำนาจที่พึงจะ ตัดสินใจแบบนี้ จึงเป็นการตัดสินใจที่ถือว่ามามีอิทธิพลของบุคคลอื่นสูงที่สุด (High Influence by Others)

สรุปคุณประโยชน์ของการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม

1. ช่วยปรับปรุงคุณภาพของการตัดสินใจ (Improved Decision Quality)
2. เพิ่มการยอมรับผลการตัดสินใจ (Greater Acceptance of Decisions)
3. เพิ่มความเข้าใจในเหตุผลของการตัดสินใจ (Better Understanding of Decisions)
4. พัฒนาทักษะการตัดสินใจของผู้ใต้บังคับบัญชา (Development of Decision - Making Skills)
5. ช่วยให้งานของผู้ใต้บังคับบัญชามีความหมายมากขึ้น (Enrichment of Subordinate Jobs)
6. ลดความขัดแย้งและสร้างทีมงาม (Facilitation of Conflict Resolution and Team Building)

ทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory)

ความหมายของความคาดหวัง

ซิฆนุกร พรภาณวิษญ์ (2540) อธิบายว่า ความคาดหวังหมายถึง ความรู้สึกความคิดเห็น การรับรู้ การตีความ หรือการคาดการณ์ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ยังไม่เกิดขึ้นของบุคคลอื่นที่คาดหวังในบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน โดยคาดหวังหรือต้องการให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ตนต้องการหรือคาดหวังเอาไว้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2540) ได้กล่าวถึง ความคาดหวังของผู้รับบริการว่าเมื่อผู้รับบริการมาติดต่อกับองค์กรหรือธุรกิจบริการใด ๆ ก็มักจะคาดหวังว่าจะได้รับ การบริการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งผู้ให้บริการจำเป็นต้องรับรู้และเรียนรู้เกี่ยวกับความคาดหวังพื้นฐานและรู้จักสำรวจความคาดหวังเฉพาะของผู้รับบริการ เพื่อสนองบริการที่ตรงกับ ความคาดหวัง ซึ่งจะทำให้ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจหรืออาจเกิดความประทับใจขึ้นได้ หากการบริการนั้นเกินความ

ทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) ของวิกเตอร์วรูม (Vroom) มีองค์ประกอบของทฤษฎีที่สำคัญคือ (อัญชลี ด่านวิรุฬหนิช, 2539)

Valence หมายถึง ความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อผลลัพธ์

Instrumentality หมายถึง เครื่องมือ อุปกรณ์ วิธีทางที่จะไปสู่ความพึงพอใจ

Expectancy หมายถึง ความคาดหวังในตัวบุคคลนั้น ๆ บุคคลมีความต้องการหลายสิ่งหลายอย่าง ดังนั้น จึงพยายามดิ้นรนแสวงหาหรือกระทำด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งเพื่อตอบสนอง ความต้องการหรือสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งเมื่อได้รับการตอบสนองแล้วก็ตามความคาดหวังของบุคคล จะได้รับความพึงพอใจ ขณะเดียวกันก็คาดหวังในสิ่งที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ

พาราสุมาน, ไชแธมอล และ แบร์รี (Parasuraman, Zeithmal & Berry, 1985) ได้ระบุถึงปัจจัยหลักที่มีผลต่อความคาดหวังของผู้บริการแบ่งออกเป็น 5 ประการ ได้แก่

1. การได้รับการบอกเล่า คำแนะนำจากบุคคลอื่น
2. ความต้องการของแต่ละบุคคล
3. ประสบการณ์ในอดีต
4. ข่าวสารจากสื่อ และจากผู้ให้บริการ
5. ราคา

สรุปได้ว่า ความคาดหวัง คือความรู้สึกความต้องการที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไปจนถึงอนาคตข้างหน้าเป็นการคาดคะเนถึงสิ่งที่จะมากระทบต่อการรับรู้ของเราโดยใช้ประสบการณ์การเรียนรู้เป็นตัวบ่งบอ

ลักษณะความคาดหวัง

ความคาดหวังเป็นตัวบ่งชี้แห่งความสำเร็จซึ่งจะช่วยในการตัดสินใจของแต่ละคนในการเลือกการกระทำไว้ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะและความแตกต่างของแต่ละบุคคล และสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่จะทำให้ความคาดหวังนั้นเป็นจริงขึ้นมาได้

เกตเซน และกูบา (Getzels & Guba, 1957) ได้กล่าวไว้ว่า "ความคาดหวังของบุคคลย่อมแตกต่างกันเพราะคนเราต่างก็มีความคิดและความต้องการแตกต่างกัน

วูม (Vroom, 1964) ได้มีคตินฐานความเชื่อวาพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากการ ตัดสินใจเลือกกระทำทางเลือกต่าง ๆ โดยพฤติกรรมเหล่านั้นมีระบบมีความสัมพันธ์กับ กระบวนการทางจิตใจได้แก่ การรับรู้ ความเชื่อ เจตคติ โดยเกิดจากแรงจูงใจการกำหนดความคาดหวัง

นวลจันทร์ เพิ่มพูนรัตนกุล (2540) กล่าวถึงการกำหนดความคาดหวังตามความคิดของเดอซีคโค ว่าการกำหนดความคาดหวังของบุคคล นอกจากขึ้นอยู่กับระดับความยากง่ายของงานแล้วยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ผ่านมาในครั้งนั้น ๆ ด้วยดังที่เดอซีคโค ได้กล่าวไว้ว่า การที่บุคคลเคยประสบความสำเร็จในการทำงานนั้น ๆ มาก่อน ก็จะทำให้กำหนดความคาดหวังในการทำงานในคราวต่อไปสูงขึ้นและใกล้เคียงกับความสามารถจริงมากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามระดับความคาดหวังต่ำลงมา เพื่อป้องกันมิให้ตนเกิดความรู้สึกล้มเหลวจากการที่วางระดับความคาดหวังไว้สูงกว่าความสามารถจริง

สมลักษณ์ เพชรช่วย (2540) ได้สรุปความคาดหวังไว้ว่า การที่บุคคลจะกำหนดความคาดหวังของคนนั้นจะต้องประเมินความเป็นไปได้ด้วย ทั้งนี้เพราะความคาดหวังเป็นความรู้สึก นึกคิด และคาดการณ์ของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยสิ่งนั้น ๆ อาจจะเป็นรูปธรรมหรือ นามธรรม ก็ได้ความรู้สึกนึกคิด หรือ คาดการณ์นั้น ๆ จะมีลักษณะเป็นการประเมินค่า โดยมาตรฐานของตนเอง เป็นเครื่องวัดการคาดการณ์ของแต่ละบุคคล แม้จะเป็นการให้ต่อสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ชนิดเดียวกันก็อาจจะแตกต่างกันออกไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ประสบการณ์ ความสนใจ และการเห็นคุณค่าความสำเร็จของสิ่งนั้น ๆ

การที่บุคคลจะทุ่มเทความพยายามในการทำงานมากน้อยแค่ไหน จึงขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 อย่าง คือระดับความเข้มข้นของความต้องการรางวัลนั้น และความคาดหวังของบุคคลนั่นเองที่จะ มองว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดในการได้รับการตอบสนองความต้องการในสิ่งนั้น ถ้าเห็น ว่ารางวัลที่จะได้จากความพยายามนั้นมีคุณค่ากับตนมาก และเป็นไปได้สูง บุคคลก็จะทุ่มเท ความสามารถให้มากขึ้น แต่ถ้าคิดว่าความเป็นไปได้มีน้อย หรือรางวัลที่ได้น้อย ก็จะไม่พยายาม เพราะคิดว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า

ปัจจัยกำหนดความคาดหวัง

พัชรี มหาลาภ (2538) ปัจจัยที่กำหนดความคาดหวังมี 3 ประการ ได้แก่

1. กับลักษณะความแตกต่างของแต่ละบุคคลและสภาพแวดล้อม ความคาดหวังและ การแสดงออกจึงแตกต่างกันเพราะความคิดความต้องการของแต่ละบุคคลนั้นแตกต่างกัน
2. ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของงานและประสบการณ์ที่ผ่านมาในครั้งนั้น ๆ กล่าวได้ว่า ถ้าบุคคลเคยประสบความสำเร็จในการทำงานนั้นมาก่อน ก็จะทำให้มีการกำหนดระดับความ คาดหวังในการทำงานในคราวต่อไปสูงขึ้น และใกล้เคียงสภาพความเป็นจริงมากขึ้น แต่ในทาง ตรงกันข้ามจะกำหนดความคาดหวังลงมากก็เพื่อป้องกันมิให้เกิดความรู้สึกล้มเหลวจากระดับความคาดหวังที่ตั้งไว้สูงกว่าความสามารถจริง
3. ขึ้นอยู่กับการประเมินความเป็นไปได้ เพราะความคาดหวังเป็นความรู้สึกนึกคิดและการ คาดการณ์ของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยสิ่งนั้น ๆ อาจเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้จะเป็นการประเมินค่า โดยมีมาตรฐานของตนเองเป็นเครื่องวัดของแต่ละบุคคล ซึ่งการประเมินค่าของแต่ละคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งชนิดเดียวกันก็อาจแตกต่างกันได้ด้วยขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ประสบการณ์ ความสนใจการให้คุณค่าแก่สิ่งนั้น ๆ ของแต่ละบุคคล จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าความคาดหวังของมนุษย์คาดหวังเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ บุคคลได้รับกับความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ตามความรู้ ประสบการณ์และความต้องการ แล้วบุคคลจะตัดสินใจ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมในภาษาไทยนั้น ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้ "วัฒนธรรม" หมายถึง ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (เป็นการชี้ชวน เชิญชวน วิวอนให้ประชาชนร่วมกัน ทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ให้มีความดีงามขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่รับมรดกกันมา แต่จะต้องรักษาของเดิมที่ดี แก้ไข ตัดแปลงของเดิมที่ควรแก้ หรือตัดแปลงวางมาตรฐานความดีความงามขึ้นใหม่ แล้วส่งเสริมให้เป็น ลักษณะที่ดี ประจำชาติสืบต่อไปจนถึงอนุชนรุ่นหลัง

วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง วิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งระบบความรู้ ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผน และมีการอบรม และถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ เราอาจจะแยกความหมายของวัฒนธรรมได้ 2 ประเภท (วัลยา สุวรรณบัณฑิตย์) คือ

ประเภทแรก วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมเอาความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถ และนิสัยอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

ประเภทสอง วัฒนธรรม หมายถึง เป็นระบบความคิด ระบบความรู้ หรือความเชื่อที่คนในสังคมได้รับรู้ เพื่อนำมากำหนดรูปแบบพฤติกรรมต่างๆ

สรุป วัฒนธรรม (Culture) คือ สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่ คณะ หรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและ ศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือ วัฒนธรรม หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในองค์การสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จักกันโดยมีกรอบอ้างอิงร่วมกัน ในการแปลความ และมีพฤติกรรมต่อกันในกลุ่มของตน กรอบอ้างอิงนี้ประกอบด้วย

ภาษา ค่านิยม ความเชื่อ ประสบการณ์ ซึ่ง สัมพันธ์กับ ธรรมเนียม วิถีชีวิต การสื่อสาร และลักษณะอื่น ๆ ของชุมชนที่สังเกตได้ เช่น พิธีกรรม พิธีการ การเฉลิมฉลอง ตำนานความกล้าหาญ เป็นต้น

เอนอมาลย์ ราชภัฏทาร์กซ์ (2542) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึงความรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อช่วยในการดำรงชีวิตอยู่ในโลก อาจเป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นใช้สอยตลอดจนความรู้และเทคนิควิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถทำเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม รวมทั้งกฎข้อบังคับความประพฤติต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม จริยธรรม ศาสนา ความเชื่อ ศิลปะหัตถกรรม เป็นต้น สิ่งที่มนุษย์คิดขึ้นมานี้ จะเป็นวัฒนธรรมได้ก็ต่อเมื่อคนส่วนใหญ่ในกลุ่มสังคมเดียวกันเห็นชอบ และรับไปใช้ร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นแบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมหนึ่ง ซึ่งคนในสังคมจะเห็นว่าดีหรือไม่ก็ตาม แต่ถ้าคนในสังคมนั้นยอมรับที่จะเป็นอยู่ด้วยชีวิตแบบนั้นแล้วนั่นก็คือ วัฒนธรรม

รพีพรรณ สุวรรณธัญโชติ (2550) ได้ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นเรื่องของแบบแผน พฤติกรรมทางสังคม ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมธรรมดาในชีวิตประจำวัน รวมทั้งเรื่องของระบบ

ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรม

มีนักวิชาการได้กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรม ไว้ดังนี้ ลักษณะของวัฒนธรรม คือ สิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของสมาชิกในสังคมทำให้สมาชิกได้เรียนรู้จากการถ่ายทอดของสังคม วัฒนธรรมในแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทาง

สังคมนั้นๆ วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงและสลายไปได้ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่างจนเราอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม หรือพฤติกรรมที่เป็นมรดกตกทอด ซึ่งอาจเกิดจากการเรียนรู้อย่างมีจิตสำนึก อาจเรียนรู้ผ่านครอบครัว พ่อ แม่ เพื่อน โรงเรียน สถาบันต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งจะก่อให้เกิดอิทธิพลโดยตรงและโดยอ้อม ต่อบุคคลและต่อสังคม พฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นผลการเรียนรู้ เช่น ทักษะคิด ค่านิยม ความรู้ และวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ ซึ่งพฤติกรรมเรียนรู้และผลของการเรียนรู้ไม่ได้เป็นสมบัติของคนใดคนหนึ่งแต่เป็นของสมาชิกในสังคมและมีการยึดถือปฏิบัติร่วมกันจากช่วงอายุหนึ่งไปยังช่วงอายุหนึ่ง และแพร่กระจายระหว่างสมาชิกของสังคมโดยสัญลักษณ์ คือ ภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้สึก ทักษะคิด เจตคติ เพื่อความเข้าใจระหว่างกัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536; จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, 2549)

2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ (discipline) สาขาหนึ่ง เป็นศาสตร์ที่มีกระบวนการจัดการทำงานที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีแนวทาง (approach) แนวคิด (concept) และวิธีวิทยา (methodology) ที่นำไปสู่การผลิตองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถรับใช้สังคมได้เหมือนกับศาสตร์สาขาอื่น การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์และเกี่ยวข้องกับทั้งวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ หรือกล่าวได้ว่าศาสตร์สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีวิธีการในลักษณะสหวิทยาการ (interdisciplinary science) เหมือนกับศาสตร์หลายสาขาในปัจจุบัน (ธนิช เลิศชาญฤทธิ, 2554)

เนื่องจากวัฒนธรรม เป็นผลของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมและหมายรวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ทั้งจิตใจของคน ค่านิยม ระบบความคิดคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม แนวความคิดลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์ ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถภูมิปัญญาที่ช่วยให้มนุษย์อยู่รอดและเจริญสืบต่อมา (พระเทพเวที อ่างถึงในสายันต์ ไพเราะชาญจิตร, 2550:1) กล่าวได้ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นผลผลิตที่ปรากฏเป็นรูปแบบและนามธรรมมาจากระบบวัฒนธรรมของมนุษย์ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีค่าหรือเป็นตัวแทนสื่อถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ แบ่งประเภทได้ 2 ประเภท ดังนี้

- ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ และซากสิ่งของที่สามารถมองเห็น เป็นต้น

- ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ประเพณีมรดกปาฐะ ศิลปะการแสดง คติความเชื่อ เป็นต้น (ธนิช เลิศชาญฤทธิ, 2554) กล่าวได้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ (tangible forms) และที่เป็นความหมาย (meaning) ความรู้/ภูมิปัญญา (knowledge/wisdom) จินตนาการ (imaginations) ความรู้สึกนึกคิด (feeling) ศิลปะและการแสดงออก (expressive behaviors) ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทางกายภาพได้ (intangible forms) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชนแต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากอดีต (heritage) และสิ่งที่ยังสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ (Creations/vital cultural resources) เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนและสังคม (สายันต์ ไพเราะชาญจิตร, 2550, 13-14) และหากความรู้ภูมิปัญญาที่แปลและสกัดได้จากทรัพยากรวัตถุประเภทนามธรรมก็จะทำให้คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นนัย เป็นสัญลักษณ์หรือตัวบ่งชี้ และเป็นความทรงจำของอดีต (memory of the past) ที่มีพลังสูงสุดในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้สามารถทำความเข้าใจอดีตของมนุษยชาติ (William

D.Lipt, อ้างในสายันต์ ไพรัชญาจิตร์.2550,5) โดยสายันต์ ไพรัชญาจิตร์ (2550) ได้เสนอแบบแผนในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า 3 Es-Model ซึ่งประกอบด้วยแนวทางการปฏิบัติการที่สำคัญ (action) 3 ลักษณะ คือ

1. กระบวนการเรียนรู้และการปลูกฝังจิตสำนึก (E1: Education) เน้นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงานจริง การจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารหลายทางแบบไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกันในเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ เป็นการสร้างจิตสำนึกในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆรวมทั้งการเล็งเห็นประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดีในการพัฒนาชุมชน

2. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการบริหารจัดการ (E2 : Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิถีวิทยา และเทคนิควิธีที่เหมาะสม ในการจัดการด้านวิชาการหรือการวิจัย ด้านการอนุรักษ์ การสงวนรักษา และแบบแผนการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเงื่อนไข กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติและกฎหมาย เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

3. การบังคับใช้กฎระเบียบ หมายถึง การนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติและกฎหมายที่ชุมชนและสังคมตราขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกันและเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างยั่งยืนแก่ชุมชนในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 กระบวนการได้แก่ การประเมินความสำคัญ (Assessing significance) การวางแผนการจัดการ (Planning for management) และ การกำหนดรายการจัดการ (Management program) โดยการพิจารณาถึงคุณค่าและความหมายในสังคมร่วมสมัย ตามแผนภูมิคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางการวางแผนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสมแก่ชุมชนต่างๆในสังคมไทย (ธนิช เลิศชาญฤทธิ, 2554)

2.4 แนวคิดเรื่องการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้เป็นเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่ครูจะต้องศึกษาก่อนการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ จะทำให้ครูเข้าใจกระบวนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงกับ ผู้เรียน ในการจัดการเรียนรู้ถ้าครูศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ก่อนแล้วนำแนวคิดจากทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติคือการจัดการเรียนรู้ จะทำให้การจัดการเรียนรู้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างรวดเร็ว ซึ่งจะดีกว่าที่เราจัดการเรียนรู้โดยไม่มีทฤษฎีรองรับ เพราะทฤษฎีต่างๆ นั้นได้มีการค้นคว้าทดลองจนเป็นที่ยอมรับ พุดง่าย ๆ ก็คือได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้ว สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เลย ทิศนา ขัมมณี (2550 : 40 - 107) ได้สรุปแนวคิดและแนวปฏิบัติของทฤษฎีการเรียนรู้ไว้ตั้งแต่แนวคิดเกี่ยวกับการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมี 3 แนวคิด แนวที่ 1 เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นภายในตนเอง แนวที่ 2 เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม มิใช่มาจากแรงกระตุ้นภายใน แนวที่ 3 เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นทั้งจากสิ่งแวดล้อมและจากแรงกระตุ้นภายในตัวบุคคล

ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) มนุษย์สามารถรับข้อมูลโดยผ่านเส้นทางการรับรู้ 3 ทาง คือ

1. พฤติกรรมนิยม (Behaviorism)
2. ปัญญานิยม (Cognitivism)

3. การสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้วยปัญญา (Constructivism)

พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) พฤติกรรมนิยมมองผู้เรียนเหมือนกับ กระดานชนวนที่ว่างเปล่าผู้สอนเตรียม ประสบการณ์ให้กับผู้เรียน เพื่อสร้างประสบการณ์ใหม่ให้ผู้เรียน อาจกระทำซ้ำจนกลายเป็นพฤติกรรม ผู้เรียนทำในสิ่งที่พวกเขาได้รับฟังและจะไม่ทำการคิดริเริ่มหา ทนทางด้วยตนเองต่อการเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่ง ต่างๆ ให้ดีขึ้น

ปัญญานิยม (Cognitivism) ปัญญานิยมอยู่บนฐานของกระบวนการคิดก่อน แสดงพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่จะถูกสังเกต สิ่งเหล่านั้น มันก็เป็นเพียงแต่การบ่งชี้ว่าสิ่งนี้ กำลังดำเนินต่อไปในสมองของผู้เรียน เท่านั้น ทักษะใหม่ๆ ที่จะทำ การสะท้อนส่งออกมา กระบวนการประมวลผลข้อมูลสารสนเทศทางปัญญา

การสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้วยปัญญา (Constructivism) การสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้วยปัญญาอยู่บนฐานของ การอ้างอิงหลักฐานในสิ่งที่พวกเราสร้างขึ้นแสดงให้ปรากฏแก่สายตาของเราด้วยตัวของเราเอง และอยู่บนฐานประสบการณ์ของแต่ละบุคคล องค์ความรู้จะถูกสร้างขึ้นโดยผู้เรียน และโดยเหตุผลที่ทุกคนต่างมีชุดของ ประสบการณ์ต่างๆ ของการเรียนรู้จึงมีลักษณะเฉพาะตน และมีความแตกต่างกันไปในแต่ละคน

ทั้งสามทฤษฎีต่างมีความสำคัญเท่าเทียมกัน เมื่อได้การตัดสินใจที่จะใช้ยุทธศาสตร์นี้ มีสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุดของชีวิตที่ต้องพิจารณาทั้งสองระดับ คือ ระดับองค์ความรู้ของนักเรียนของท่าน และระดับการประมวลผลทางสติปัญญาที่ ต้องการในผลงานหรือภาระงานแห่งการเรียนรู้ ระดับการประมวลผลทางสติปัญญาที่ ต้องการสร้างผลงาน/ภาระงาน และระดับความชำนาญของนักเรียนของเรา การมองหาภาพทางทฤษฎี จะมีความเป็นไปได้ที่สนับสนุนการมีความ พยายามที่จะเรียนรู้ทางยุทธวิธีบางที่ที่มีความซับซ้อน และมีความเลื่อมล้ำกันอยู่บ้าง และก็มีมีความจำเป็นเหมือนๆ กัน ในการรวบรวมยุทธวิธีต่าง ๆ จากความแตกต่างที่เป็นจริง ทางทฤษฎี เมื่อเรามีความต้องการที่มา : ไตรรงค์ เจนการ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, สพฐ Bloom ได้แบ่งการเรียนรู้เป็น 6 ระดับ

1. ความรู้ที่เกิดจากความจำ (knowledge) ซึ่งเป็นระดับล่างสุด
2. ความเข้าใจ (Comprehension)
3. การประยุกต์ (Application)
4. การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้
5. การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่างๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ได้ให้แตกต่างจากรูปเดิม เน้นโครงสร้างใหม่
6. การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้ และตัดสินได้ว่าอะไรถูกหรือผิด ประกอบการตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของเมเยอร์ (Mayor)

ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นส่วนตัวย่อย ๆ 3 ส่วนด้วยกัน พฤติกรรม ควรชี้ชัดและสังเกตได้ เงื่อนไข พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวมความต่อเนื่อง (continuity)

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบรูเนอร์ (Bruner)

ความรู้ถูกสร้างหรือหล่อหลอมโดยประสบการณ์ ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบในการเรียน ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากแง่มุมต่างๆ ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง ผู้เรียนเลือกเนื้อหาและกิจกรรมเอง เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวม

การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor)

ความต่อเนื่อง (continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรมและประสบการณ์บ่อยๆ และต่อเนื่องกัน การจัดช่วงลำดับ (sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่งที่มีความยาก ดังนั้นการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นบูรณาการ (integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็นในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็นและได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน เนื้อหาที่เรียนเป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมดของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้เรียนกับสถานการณ์ที่แวดล้อม

ทฤษฎีการเรียนรู้ 8 ขั้น ของกาเย่ (Gagne)

ทฤษฎีของกาเย่จะให้ความสำคัญในการจัดลำดับขั้นการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้สิ่งเร้า สิ่งแวดล้อมภายนอกกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ และสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน ว่ามีการตอบสนองอย่างไร เพื่อที่จะจัดลำดับขั้นของการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ถูกต้อง ทฤษฎีการเรียนรู้ 8 ขั้น ประกอบด้วย

- การจูงใจ (Motivation Phase) การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้
- การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending Phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับความตั้งใจ
- การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition Phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้นและระยะยาว

- ความสามารถในการจำ (Retention Phase)
- ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall Phase)
- การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization Phase)
- การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance Phase)
- การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback Phase)ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็ว จะทำให้มีผลดี และประสิทธิภาพสูง

องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ คือ

- ผู้เรียน (Learner) มีระบบสัมผัสและระบบประสาทในการรับรู้
- สิ่งเร้า (Stimulus) คือ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
- การตอบสนอง (Response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดของกาเย่

-เร้าความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน เช่น ใช้ การ์ตูน หรือ กราฟิกที่ดึงดูดสายตา

-ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน การตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง

-บอกวัตถุประสงค์ ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ ให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียนเพื่อให้ทราบว่าบทเรียนเกี่ยวกับอะไร

-กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้ที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียน โดยการตั้งคำถาม เกี่ยวกับแนวคิด หรือ เนื้อหานั้นๆ

เสนอเนื้อหา ขั้นตอนนี้จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียน โดยใช้สื่อชนิดต่างๆ ในรูป กราฟิก หรือ เสียง วิดีโอ

การยกตัวอย่าง การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษา การเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ ชาบซึ่ง

การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนถูกต้อง เพื่อให้ เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ผิด

การให้คำแนะนำเพิ่มเติม เช่น การทำแบบฝึกหัด โดยมีคำแนะนำ

การสอบ เพื่อวัดระดับความเข้าใจ

การนำไปใช้ กับงานที่ทำการทำสื่อควรมี เนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อต่าง ๆ ที่ควรจะรู้เพิ่มเติม

2.5 แนวคิดกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

การถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นมิงานวิจัยหลายชิ้นที่กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมไว้ดังต่อไปนี้ การถ่ายทอดวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการได้มาซึ่งวัฒนธรรมของสังคมหรือบุคคล บางครั้งคำๆ นี้มีความหมายเฉพาะถึงการได้มา รูปแบบวัฒนธรรมใหม่ในวัยผู้ใหญ่ ทำนองเดียวกับกับการเรียนรู้ชีวิตสังคมในวัยเด็ก (อุทัย หิรัญโต, 2526)

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม เริ่มต้นแนวคิดมาจากการที่มนุษย์มีการเรียนรู้ตลอดเวลา มนุษย์มีความสามารถด้านสติปัญญา ความรู้สึกนึกคิดซึ่งช่วยให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และยังช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดค่านิยมของตนเองจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ เกิดเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรียกว่าการเรียนรู้ (Learning) ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบและการเรียนรู้ที่มีรูปแบบ (วิกิร ตันทงทโธม, 2536 น.52)

1. การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ เป็นกระบวนการที่บุคคลมีการปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรม บุคคลสามารถพัฒนาทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ค่านิยม เจตคติ ประเพณีอันเหมาะสมในวัฒนธรรมหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการทางสังคม พฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิตขอแต่ละบุคคลนั้น เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ โดยทั่วไปเป็นการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

2. การเรียนรู้ที่มีรูปแบบ การเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่มีลักษณะแน่นอนและมักจะเกิดขึ้นในสถาบันที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ที่เรียกว่าสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นต้น

การถ่ายทอดวัฒนธรรมคือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งได้เคยมีการตกลงไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะใช้วิธีการประพฤติแบบใดนั้น มิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุก ๆ เรื่อง ข้อตกลงคือการกำหนดหลักใหญ่ ๆ กำหนดแนวความคิดที่สำคัญไว้เมื่อทุกคนรู้ถึงหลักใหญ่แล้วก็จะประพฤติปฏิบัติได้ง่ายขึ้น หลักที่สมาชิกของสังคมใช้ยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็คือบรรทัดฐานและค่านิยมบรรทัดฐานคือแนวทางการปฏิบัติของสมาชิกสังคมส่วนใหญ่ยึดถือและค่านิยมคือความคิดแนวปฏิบัติที่สังคมส่วนใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงาม (อมรา พงศาพิชญ์, 2534)

การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านมาสู่คนรุ่นหลัง หรือแม้แต่คนรุ่นเดียวกันนี้ไม่ใช่เป็นคนค้นคิด ต้องอาศัย การเล่าด้วยถ้อยคำจากปากสู่ปาก จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยปราศจากการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์ อักษร การบอกเล่าด้วยปากเปล่าเรียกว่า มุขปาฐะ และเรียกวัฒนธรรมพื้นบ้านว่า วัฒนธรมมุขปาฐะ ซึ่ง แตกต่างจากวัฒนธรมลายลักษณ์อักษร โดยวัฒนธรมลายลักษณ์อักษรมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยปกติจะถูกจำกัดความหรือนิยามด้วยตัวผู้เขียน และมีรูปแบบการนำเสนอตายตัว ส่วนวัฒนธรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรมมุขปาฐะ มีการแพร่กระจายด้วยบุคคลผู้สืบทอด มีการปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงเป็นปกติ และมี รูปแบบที่หลากหลาย ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของวัฒนธรมพื้นบ้านซึ่งเป็นไปตามครรลองของการ ถ่ายทอดด้วยปาก คือการสงวนรักษามิตจำกัดตามความสามารถของการจำของผู้รับทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจ ของผู้นั้นและสังคมยุคนั้นๆ และขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์เฉพาะคราว หรือวัตถุประสงค์อันจะพึงส่งผลต่อความมั่น หมาย หรือต่อภาวะหน้าที่ที่เขารับผิดชอบ (สุวิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, 2525)

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม

ความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้มีการให้ความหมายจากนักวิชาการ องค์กร หน่วยงานต่างๆได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ในการทำให้วัฒนธรรมนั้นเข้มแข็งคงอยู่ได้โดยไม่ต้องปฏิบัติการ ใดๆ (คณะกรรมการดำเนินงานและ ประสานงานวันอนุรักษ์มรดกไทย, 2541-2544) การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การรักษาวัฒนธรรม ดั้งเดิมที่หาได้ยาก หรือกำลังจะสูญหายไป และไม่สามารถคลี่คลายพัฒนาได้อีก เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคน รุ่นหลังในการที่จะติดตาม ศึกษาค้นคว้า ทาร่องรอยความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีต

นิวัติ เรืองพาณิชย์ (2533) กล่าวว่า การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อ ประชาชนในพื้นที่มากที่สุด และสามารถที่จะมีใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ซึ่งต้องสูญเสียประโยชน์ให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึง มากที่สุด ดังนั้นจะต้องเข้าใจว่าการอนุรักษ์ไม่ได้ หมายความว่า การเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉยๆ ตามกาลเทศะ (Time and Space) และพยายามให้เกิดผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

การให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งแผลงมาจากคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษนั้น มีการ ให้ความหมาย และนามาใช้ต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทยหรือต่างประเทศก็ตาม ซึ่งการให้ความหมาย และนามาใช้ดังกล่าวนี้ต่างก็มีส่วนถูกด้วยกันทั้งสิ้นขึ้นอยู่กับว่าผู้ให้ความหมาย และผู้นามาใช้จะมอง วัฒนธรรมในแง่มุมใด ด้วยเหตุนี้การหาข้อสรุปให้เป็นที่ยุติเกี่ยวกับความหมายของวัฒนธรรมจึงไม่อาจจะ กระทำได้นอกจากนั้นก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำอีกด้วย

พระเทพเวที (กุลวิจิตร ภัทธานนท์, 2537) อธิบายความหมายของวัฒนธรรมว่า

1) วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ถ่ายทอด สืบต่อกันมา ของสังคมนั้นๆ

2) วัฒนธรรมมีความหมายรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคมตั้งแต่ภายในจิตใจของคน มี ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด และสติปัญญาออกมา จนทำที่ และวิถีปฏิบัติ ของมนุษย์ต่อจิตใจ และร่างกายของตนลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจ ทำที่ การมอง และการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อม

3) วัฒนธรรม ก็คือ ประสบการณ์ ความรู้ความสามารถที่สังคมนั้นมีอยู่หรือเนื้อตัวทั้งหมดของสังคม นั้นเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงใน การดำเนินงานทาง วัฒนธรรมด้านต่างๆ ก็ได้ให้ความหมาย และอธิบายถึงลักษณะวัฒนธรรมไว้เมื่อคราวจัดทำนโยบาย วัฒนธรรมแห่งชาติ และแนวทางในการรักษา ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรมพุทธศักราช 2529 ดังนี้ (กุลวิจิตร ภั้งคานนท์, 2537)

1) วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่ง ความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน

2) วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวทางเดียวกันอย่างต่อเนื่อง ของสมาชิกใน สังคม มีการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ทั้งหมดนี้หากสมาชิกยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติ ปฏิบัติร่วมกันก็ย่อมถือเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

3) วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธี ใหม่ที่ใช้ในการแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าย่อม ทำให้สมาชิกเกิดความนิยม และ ในที่สุดอาจเลิกวัฒนธรรมดั้งเดิม การจะรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนา วัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

4) วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคมใหญ่ ย่อมมีเนื้อหา รูปแบบบทบาท และหน้าที่แตกต่างกันไป หากว่าความแตกต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสังคมโดยรวมแล้ว ก็สมควร ให้กลุ่มชนทั้งหลายมีโอกาส เรียนรู้วัฒนธรรมของกัน และกันเพราะสภาพความแตกต่างอย่างนี้ เป็นธรรมชาติของวัฒนธรรม

5) วัฒนธรรมอาจจะจำแนกได้เป็นหลายประเภทคือ วัฒนธรรมประจำชาติวัฒนธรรมสากล วัฒนธรรม เมือง และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิด และวัตถุประสงค์ ในการประยุกต์ใช้ของผู้จำแนก การจัดหมวดหมู่ของวัฒนธรรมเพื่อความสะดวกในการสื่อความ และประสานงานอันเป็นสิ่งจำเป็นในการดา เนินงานวัฒนธรรม

6) วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐาน และเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีกลมเกลียว และความเป็น ปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คนประพฤติดี ปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะเผชิญชีวิต ร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุข และยามทุกข์

7) วัฒนธรรมเป็นกรอบ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่า วัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคมซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขตลอดทั้ง ตอบสนองความต้องการของสมาชิก และของสังคมได้

8) วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาตินั้นๆ หรือประจำหมู่คณะ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ชน ในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันอันจะทำให้เกิดความรักสามัคคี และจะส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะ และธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

ผจงจิตต์ อธิคมน์นทะ (2543) อธิบายความหมาย และลักษณะของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งอัน เป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในสังคมมีส่วนร่วมจะคิดเห็นอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเห็น เป็นรูปภาษา ประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น การศาสนา เป็นต้น ตลอดจนถึงสิ่งต่างๆ ที่คนในสังคมมีส่วนร่วมสร้าง ขึ้น เช่น สิ่งอันจำเป็นแก่วิถีชีวิต และการครองชีพ ได้แก่ ปัจจัยสี่ เครื่องมือ เครื่องใช้ ความคิด ความรู้สึก ความ เชื่อ ซึ่งแสดงปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่างๆ ซึ่งมีการสะสมเป็นความรู้ในความทรงจำ จดไว้ในหนังสือ และสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้น และถ่ายทอดไว้ให้แกกันเป็นมรดกตกทอดสืบทอดกันมาชั่วอายุคนมีการเพิ่มเติมเสริมสร้างสิ่งใหม่ และปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากันได้ และมีความเจริญก้าวหน้า โดยวัฒนธรรมจะมีลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญทำให้มนุษย์สร้างสิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้น มนุษย์จะต่างจากสัตว์เนื่องจากการกระทำต่างๆ เป็นเรื่องของการเรียนรู้ เช่น การหิวผม การแปร่งฟัน การเย็บผ้า เขียนหนังสือ ฯลฯ ส่วนสัตว์ จะใช้สัญชาตญาณ การเรียนรู้มันจะมีลักษณะสั่งสมจากประสบการณ์ที่มนุษย์ได้เผชิญในชีวิต ไม่ได้ถูกถ่ายทอดทางชีวภาพหรือพันธุกรรมการเรียนรู้มันเกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มของสังคม

2) เป็นสิ่งซึ่งสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อๆ กันมาหลายช่วงอายุ ซึ่งคนรุ่นต่อมาได้นำมาใช้ปฏิบัติทำให้คงอยู่ไม่สูญหายแต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น ภาษาการแต่งกาย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับภาวะในสังคมในขณะนั้นๆ

3) เป็นของส่วนรวมในสังคม มิใช่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่จะช่วยกันคิด สิ่งสร้างสรรค์ร่วมกันปฏิบัติทำให้วัฒนธรรมนั้นอยู่ยืดยาว เช่น ภาษา การแต่งกาย วัฒนธรรม จึงเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนจำนวนมาก หรือของสังคมทั้งหมด

นิยามของวัฒนธรรม

นักวิชาการวัฒนธรรมหลายท่านได้ให้คำจำกัดความ คำว่า "วัฒนธรรม" ไว้ดังนี้

1) วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติจัดระเบียบตลอดจนความเชื่อ ความนิยมความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ (สุพัตรา สุภาพ, 2536)

2) วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจสังคม และวัตถุ มีการสั่งสม และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้ และก่อให้เกิดผลิตรกรรม และผลิตผลทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมอันควรค่าแก่การวิจัยอนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างเอตทัคคะและแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์ สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสุข สันติสุข และอิสรภาพอันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

แนวคิดที่เกี่ยวกับเรื่องของวัฒนธรรมกับการพัฒนา

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นเพราะมนุษย์มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสัตว์ และสร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นกลไกในการปรับตัว รวมทั้งเพื่อสนองความต้องการที่จำเป็น 3 ระดับ คือ ความต้องการเบื้องต้นหรือความต้องการปัจจัยสี่เพื่อการอยู่รอด ความต้องการที่เกิดตามมา หรือความต้องการเพิ่มเติมเพื่อให้มนุษย์สามารถอาศัยอยู่ในสังคมได้ เช่น ความต้องการด้านการสื่อสารซึ่งทำให้เกิดระบบภาษาและสัญลักษณ์ขึ้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องของความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ซึ่งทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ใช้ในการควบคุมสังคมขึ้นและความต้องการร่วมหรือความต้องการ ให้การอยู่รอดนั้นเกิดความสมบูรณ์พูนสุข เช่น การพักผ่อน การแสดงออกทางสุนทรียภาพ ศิลปะ และดนตรี เป็นต้น (เอกชัย เครืออินตะ, 2540)

วัฒนธรรมมี 2 ลักษณะ คือ

1) ลักษณะที่หยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหวเพราะขาดความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่เป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมนั้นไปแล้ว ดังนั้นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่งจึงมักเป็นภาพของอดีต ส่วนนี้เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรม ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

2) ลักษณะที่เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ถ่ายทอด สืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น วัฒนธรรมส่วนนี้มักปรากฏเป็นวัฒนธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน จึงเรียกว่า สังคมวัฒนธรรม สำหรับความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทั้ง 2 ลักษณะนี้มักปรากฏในลักษณะที่ว่าสังคมวัฒนธรรม ทาหน้าที่รักษานูรักษ์ และหล่อเลี้ยงศิลปวัฒนธรรมให้มีความสำคัญขึ้นมา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543)

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และถ่ายทอดเพื่อสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึง ระบบสัญลักษณ์ของสังคม และการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ถือเป็นหนึ่งในกระบวนการสืบสานวัฒนธรรมซึ่งการสืบสานวัฒนธรรม หมายถึง การสืบสาวเรื่องราวในอดีตที่มีการสืบทอด และปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัย เกิดผลเป็นประโยชน์แก่คนในปัจจุบัน และมีชีวิตชีวา พร้อมทั้งจะเป็นฐานของการรอกงามสืบทอดไปเบื้องหน้าให้เป็นที่น่าชื่นชม และแผ่ความนิยมกว้างออกไป

การถ่ายทอดวัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) ลักษณะแนวตั้ง เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมในสังคมเดียวกันสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไป สู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

2) ลักษณะแนวนอน เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง การถ่ายทอดวัฒนธรรมในลักษณะแนวนอนทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมและเมื่อรับวัฒนธรรม เป็นเวลานานก็อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้น (อมรา พงศาพิชญ์, 2540)

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะด้านวัตถุ (Material Culture) เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ หรือด้านที่ไม่มีตัวตน (Non-Material Culture) เช่น ค่านิยมของสังคม (สุรชัย หวันแก้ว, 2540) และเมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับส่วนใด ก็มักจะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นที่มีความสัมพันธ์โยงใยกันด้วย ส่วนเหตุผลที่วัฒนธรรม ต้องเปลี่ยนไปก็เพราะต้องปรับให้เหมาะสมกับสภาพใหม่ที่เกิดขึ้นนั่นเอง Mbaiwa & Sakuze 2009 กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรม คือ ความโดดเด่นในการท่องเที่ยว แต่สิ่งที่ตามมาคือปัญหาและความขัดแย้งซึ่งจะมีทั้งผลบวกและลบใน การท่องเที่ยว Josephe (2010) กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวหากมีการนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วจะสามารถสร้างเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับวัฒนธรรม เพื่อนำมาสู่การท่องเที่ยวแบบบูรณาการ

นอกจากนี้ การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ก็จัดเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมเช่นกัน โดยนัยแรก ถ่ายทอดเพื่อให้มนุษย์เรียนรู้วัฒนธรรม และบทบาทหน้าที่ของตนเพราะมนุษย์ไม่มีความรู้เรื่องวัฒนธรรมติดตัวมาแต่กำเนิด และอีกนัยหนึ่งถ่ายทอดเพื่อพัฒนาให้สมาชิกในสังคมมีบุคลิกภาพ และการปฏิบัติตนตามแบบแผนในทิศทางเดียวกัน การขัดเกลาทางสังคมทำได้ 2 ทาง คือ ทางตรง โดยการสอนหรือบอกโดยตรงเพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างแจ่มแจ้งและทางอ้อม โดยการได้รับประสบการณ์จากการสังเกตหรือเรียนแบบจากผู้อื่น ซึ่งองค์กรที่ ทาหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมมี 6 องค์กร คือ ครอบครัว สถานศึกษา กลุ่มเพื่อน องค์กรที่บุคคลสังกัดอยู่สถาบันศาสนา สื่อมวลชน (จันง อติวัฒนสิทธิ์, 2540)

การจะนำวัฒนธรรมมาใช้ในงานพัฒนา ผู้คนในสังคมนั้นๆ ควรจะทำความเข้าใจวัฒนธรรมของตนให้ดีเสียก่อนว่ามีจุดเด่นหรือจุดด้อยอะไรบ้าง และเมื่อเข้าใจแล้วก็ต้องพิจารณาว่าวัฒนธรรมส่วนใดควรได้รับการอนุรักษ์และส่งเสริม หรือส่วนใดควรปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาการทำความเข้าใจ

วัฒนธรรมของสังคมแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ดังนั้นลักษณะการนำวัฒนธรรมมาใช้ในงานพัฒนาสังคมจึงหลากหลายแตกต่างกันไปตามพื้นฐานวัฒนธรรมของแต่ละสังคม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543)

สรุปจากที่กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม เป็นการพัฒนา ที่เน้นให้เกิดความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชน มีความสำคัญในการก่อให้เกิดการยอมรับ ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจ และ ยินดีที่จะเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน แต่อย่างไร ก็ดีไม่ควรใช้แทนที่ (Substitution) แนวทางอื่นๆ แต่ควรใช้ให้สอดคล้องประสาน (Articulation) กัน เช่น การทำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจการปลูก จิตสำนึกหรือการจัดตั้งกลุ่มประชาชนที่มีพื้นฐาน บนศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชนทั้งนี้เพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพในงานพัฒนาซึ่งจะยังประโยชน์สู่สมาชิกชุมชนมากที่สุด วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ของคนในสังคม นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกายวิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจร และขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะวิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดยแนวทางการ แสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นอาจเริ่มมาจากบุคคลหรือคณะบุคคลทว่าเป็นตัวแบบแล้วต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบทอดกันมาวัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลง ไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิถีใหม่ที่ ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าซึ่งอาจทำให้สมาชิก ของสังคมเกิดความนิยม และ ในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจึงต้องมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรม ให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัยส่วนการอนุรักษ์ก็หมายถึงการรักษา ให้คงไว้ ซึ่งเป็นไปตามวิถีประเพณีปฏิบัติตามที่มีมาในมุมมองของการอนุรักษ์เป็นการคงไว้ซึ่งวิถีแต่เดิมที่เป็นมา ให้สามารถที่จะไม่ถูกกลืนหายไปตามกาลเวลาอาจจะขัดแย้งกับการพัฒนาซึ่งนั่นหมายความว่า การพัฒนานั้น จะเป็นการดำเนินวิถีชีวิตที่มีเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งอาจจะทำให้สิ่งต่างๆ ที่ปฏิบัติตามกันมานั้นถูกกลืนหายไป หากว่าไม่มีการอนุรักษ์ไว้ ดังนั้นการอนุรักษ์กับการพัฒนาจึงเป็นมุมมองของแต่ละฝ่าย

2.7 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง กระบวนการทัศน์หรือองค์ความรู้ของคนหรือกลุ่มคนในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง อันเกิดจากการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือจาก ประสบการณ์ที่ผ่านการกลั่นกรอง สังสม คิดวิเคราะห์และนำมาใช้จนบังเกิดผล โดยอาศัยการเรียนรู้ที่มีความ เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต เป็นรากฐานของความรู้ชาวบ้านที่มีลักษณะเป็นนามธรรมและรูปธรรม (โกวิทย์ พวงงาม, 2553: 398) ตลอดจนการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง และในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรม นั้นเป็น องค์ความรู้ที่ควรค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง

หัตถกรรม ประกอบด้วยสาระสำคัญ ได้แก่ ความหมายและความเป็นมาของหัตถกรรมลักษณะของ หัตถกรรมไทย และประเภทของหัตถกรรมไทย โดยความหมายของหัตถกรรม(Handicraft) หมายถึง การทำ ด้วยมือ เกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ช่างฝีมือช่างในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยมุ่งประโยชน์ใช้สอยที่ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน ความรู้ในการสร้างงานหัตถกรรมมักได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาภายใน ครอบครัวหรือท้องถิ่น และการสืบทอดต่อเนื่องกันมายาวนานจนมีชื่อเสียงเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อในท้องถิ่นส่วนความประณีตขึ้นอยู่กับผู้ทำเป็นหลักว่าจะมีจิตใจที่ละเอียดอ่อนมีฝีมือ ประณีตเพียงใด จนนำไปสู่การสร้างงานที่มีคุณค่ากลายเป็นศิลปหัตถกรรมที่สวยงามแฝงด้วยสุนทรียภาพ และ ภูมิปัญญาของผู้สร้างไว้ในงาน คุณค่าของงานหัตถกรรมไทย แต่เดิมงานส่วนใหญ่ไม่ได้ทำเป็นอาชีพผลผลิตที่ เกิดขึ้นเพื่อเก็บไว้ใช้สอยในครัวเรือน ตอบสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีพ แต่เมื่อเหลือจากการใช้สอยแล้ว

จึงจะนำไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นผลิตผลอย่างอื่น หัตถกรรมเป็นงานที่เกี่ยวข้องทั้งด้านจิตใจและวัตถุพอสรุปได้ (จารุวรรณ รัตนโกศา, 2551:33) ดังนี้

1) ได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านในแง่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ความผูกพันระหว่างครอบครัว ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว (2) ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกัน (3) อาชีพ การทำมาหากิน (4) อาหารการกินของชาวบ้าน (5) การแต่งกาย และ(6) ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม

2) ได้ความรู้เกี่ยวกับความผูกพันระหว่างครอบครัวในด้านต่าง ๆ

3) คติชาวบ้านกับสังคมที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมไทย ค่านิยมเรื่องความงาม

ลักษณะครอบครัว การศึกษา การสั่งสอน ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ยา รักษาโรค และไสยศาสตร์สรุป หัตถกรรม หมายถึง การทำด้วยมือ อันเกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ช่างฝีมือช่างในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง โดยมีมุ่งประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องทั้งด้านจิตใจและวัตถุ เป็นความผูกพันระหว่างครอบครัว ค่านิยม ความงาม การศึกษาการสั่งสอนความเชื่อ เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และยารักษาโรคลักษณะของหัตถกรรมไทยเป็นงานที่อาศัยทักษะฝีมือความละเอียด ประณีต และความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลา ในการฝึกฝน จึงจะได้ชิ้นงานที่มีคุณค่าClark (1971 อ้างถึงใน จารุวรรณ รัตนโกศา, 2551: 34) ได้กล่าวลักษณะของหัตถกรรมไว้ 5 ลักษณะ ดังนี้ 1) หัตถกรรมไทยเป็นงานที่ทำอยู่ภายในอาคารของบ้านเรือนหรือภายนอกอาคาร แต่อยู่ใกล้บ้านและอาคารไม่มีลักษณะที่จะเรียกได้ว่าเป็นโรงงานอุตสาหกรรม 2) ส่วนใหญ่เป็นงานที่ใช้เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักหวังประโยชน์เพื่อนำส่วนที่เกิดความต้องการไปขายหารายได้พิเศษสำหรับครอบครัว 3) โดยปกติจะใช้แรงงานของตนเอง แต่ก็อาจมีการจ้างแรงงานนอกบ้านแต่เป็นแบบชั่วคราว 4) วัตถุดิบที่ใช้มักมีอยู่ในภูมิลำเนา

5) กรรมวิธีการผลิตมักเป็นแบบดั้งเดิมตามธรรมชาติจะใช้เครื่องทุ่นแรงน้อยที่สุดหรือไม่ใช้เลย

ประเภทของหัตถกรรมไทย พบว่า หัตถกรรมไทยถือเป็นการเริ่มต้นของมนุษย์ในการใช้ฝีมือ ภูมิปัญญา และความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างงานหัตถกรรมไทยให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและสภาพการดำรงชีวิต โดยการถ่ายทอดความรู้กันภายในครอบครัวจากบรรพบุรุษโดยตรง มีกระบวนการที่เรียบง่ายสามารถนำวัสดุจากท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533: 109) การผลิตหัตถกรรมส่วนใหญ่ มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมเป็นหลัก โดยความสอดคล้องกับบรรณนิมการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนเชื้อสายดั้งเดิม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีการตั้งถิ่นฐานและอุปนิสัยของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งวิวัฒน์ชัย บุญยศักดิ์ (2533: 22) ได้กล่าวถึงงานหัตถกรรมไทยตามกรรมวิธีการผลิตไว้ 2 แบบดังนี้

1) หัตถกรรมท้องถิ่นหรือหัตถกรรมพื้นบ้าน เกิดจากการผลิตของชาวบ้านภายในท้องถิ่นหรือครอบครัว มีเทคนิคการผลิตที่ได้จากการถ่ายทอดในครอบครัวหรือบรรพบุรุษจนเกิดความชำนาญ ได้ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าความงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น สะท้อน

ถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น ๆ สำหรับการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตเป็นหลักได้แก่ การจักสานในทั่วทุกภาคของประเทศ การปั้นเครื่องปั้นดินเผา ประเภทโอ่ง กระจ่างในจังหวัดราชบุรี นครราชสีมา สงขลาและเชียงใหม่ และการทอผ้าในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ฯลฯ และ

2) ศิลปหัตถกรรม เป็นการผลิตงานหัตถกรรมที่มุ่งเน้นความงามทางศิลปะมากกว่าประโยชน์ใช้สอยโดยใช้ฝีมือที่พิถีพิถัน วิจิตรบรรจง และประณีตละเอียดอ่อน เพื่อให้ได้ผลงานที่สวยงามมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว บ่ง

บอกถึงความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและความเป็นเลิศทางศิลปะสำหรับการผลิตงานหัตถกรรมที่เน้นความสวยงามเป็นหลัก เริ่มขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการแก่พ่อค้าหรือกษัตริย์ต่างชาติ เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ และเป็น การแสดงความ เป็นเอกลักษณ์ทางศิลปหัตถกรรมไทยให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวต่างประเทศ สำหรับงานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงในด้านศิลปหัตถกรรมไทยหรือความงามประณีต

กรมศิลปากร (2532) ได้แบ่งประเภทของหัตถกรรมไทยตามประโยชน์ใช้สอยไว้ดังนี้ 1) เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน 2) เครื่องมือในการประกอบอาชีพ 3) เครื่องทอผ้า 4) เครื่องประดับ 5) เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม และ 6) เครื่องใช้เพื่อความบันเทิง เช่น ของเล่นชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ รัฐบาลได้กำหนดประเภทของหัตถกรรมไทยในโครงการปีศิลปหัตถกรรมไทย 2531-2532 โดยแบ่งออกเป็น 12 ประเภท ดังนี้ (กุลวดี เจริญวงศ์ และคณะ, 2533: 7) ได้แก่ 1) เครื่องจักสาน 2) เครื่องปั้นดินเผา 3) เครื่องเรือนหวาย 4) เครื่องหนัง 5) เครื่องใช้ทองเหลืองและทองลงหิน 6) เครื่องถมเงินถมทอง 7) ดอกไม้ประดิษฐ์ 8) ผ้าฝ้ายและผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้าย 9) ผลิตภัณฑ์ไม้ 10) ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหม 11) ตุ๊กตาดินเผา 12) อัญมณีและเครื่องประดับ ทั้งนี้ถึงแม้ว่าหัตถกรรมไทยแบ่งได้หลายประเภท และหลายลักษณะตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้ศึกษาเฉพาะหัตถกรรมเครื่องจักสาน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหัตถกรรมไทยที่มีสวยงาม และความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาช้านานและเป็นพื้นฐานที่สำคัญทางวัฒนธรรม

เครื่องจักสาน ถือว่าเป็นภูมิปัญญาไทยและงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยประสานกับชนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยมีประวัติความเป็นมาว่า (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2532: 107) เครื่องใช้ของมนุษย์ประเภทเครื่องจักสาน เป็นงานประดิษฐ์ที่เก่าแก่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษนับหลายช่วงอายุคน เป็นงานประเภทหนึ่งในสาขาศิลปหัตถกรรมที่มีกระบวนการพัฒนาจากความง่ายมาสู่กระบวนการที่ซับซ้อนขึ้นฝีมือละเอียดประณีตเป็นทั้งหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมที่มีอายุยาวนานการทำงานเครื่องจักสานของมนุษย์นั้นไม่มีหลักฐานแน่นอนแต่มีการพบร่องรอยเครื่องจักสานบนภาชนะดินเผาของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์จากร่องรอยภาชนะดินเผานึ่งขึ้นจากแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง อำเภอหนองหานจังหวัดอุดรธานี ลักษณะเป็นภาชนะเล็กๆปากกลมก้นเหลี่ยม และภาชนะดินเผาทรงกระบอกเล็ก ๆ จากแหล่งโบราณคดีลพบุรี จังหวัดลพบุรี ทั้งสองภาชนะดินเผามีร่องรอยของลายสานขัดที่ชัดเจน

จากการสันนิษฐานการทำเครื่องจักสานจากทั้งสองแหล่ง ทำขึ้นโดยใช้ดินเหนียวยาลี้ลงในภาชนะจักสานเมื่อดินแห้งแล้วนำไปเผาไฟเหลือเพียงแต่เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสานจึงเป็นแม่แบบที่เผาไหม้ไปในที่สุดจากภาชนะก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่าเครื่องจักสานนั้นทำมาก่อนเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องปั้นในยุคแรกทำโดยใช้ดินเหนียวยาลงในแบบ (Pressing into Mould) ก่อนการปั้นตีด้วยไม้และหิน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2532: 1-2)

ชิน อยู่ดี (2512 อ้างถึงใน นวลลออ ทินานนท์, 2544: 23) กล่าวถึงความเป็นมาของเครื่องจักสานว่า การทำเครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมที่มีการทำมาเป็นเวลายาวนานมีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นงานจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่ เป็นลายขัดสองเส้น ประมาณอายุได้ 4,000 ปีมาแล้วแสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้จักการสร้างสรรค์เครื่อง จักสานขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยมาเป็นเวลานาน

สำหรับความหมายของหัตถกรรมเครื่องจักสาน วัฒนธรรม จุฑะวิภาค (2545: 33) ได้ให้ความหมาย หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานไว้ว่าการจักสาน (Basketry) หมายถึงการนำวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ไม้ไผ่เชือก ปอ เถาวัลย์ ฟาง ป่าน มาสานเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ ไม้ไผ่เป็นที่นิยมใช้มากที่สุด เพราะ พบโดยทั่วๆ ไปของประเทศไทยราคาไม่แพงสามารถแบ่งตามประโยชน์ใช้สอยได้ 4 ประเภท ดังนี้

- 1) เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตะกร้า กระชอน กระด้ง
- 2) เครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ กระชัง
- 3) เครื่องกสิกรรม เช่น เข่ง คราด สุ่มไก่อ
- 4) สิ่งของเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เครื่องกีฬา เครื่องเล่น เครื่องใช้ เช่น กอบ หมอก

เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้าง เครื่องมือ เครื่องใช้ ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรง ของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอย การสร้างเครื่องจักสานของมนุษย์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย ตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสาน (วัฒนธรรม จุฑะวิภาค, 2545:33)

วิธีการในการทำเครื่องจักสานของมนุษย์ในชนชาติต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏจากอดีตมาจนปัจจุบันมีรูปแบบ และลวดลายในการสานที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานจะมีจำกัดอยู่ไม่มาก ปลายนัก และจากความจำกัดของลวดลายนี้เป็นผลบังคับให้รูปทรงของเครื่องจักสานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไป ด้วย นอกเหนือจากลวดลาย รูปทรงแล้ววัสดุในการทำเครื่องจักสานในส่วนต่าง ๆ ของโลก เช่น ในกลุ่ม ประเทศเอเชียจะเห็นว่า ใช้วัสดุชนิดเดียวในหลายประเทศ เช่น การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่จะมีทำกันในแทบทุกประเทศซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวถึงการจักสานไว้ว่า การใช้วัสดุดิบที่มีมาจากธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นเส้นเช่น เถาวัลย์ หวาย กระจูด กก มาสานสอดขัดกันอย่างง่าย ๆ โดยไม่ต้องแปรรูป วัสดุเช่น การนำเถาวัลย์ หวาย มาสานเป็นภาชนะง่าย ๆ ได้แก่ ตะกร้ากระจาดการนำต้นกก กระจูด มาทาบให้แบนแล้วสานเป็นเสื่อ หรือภาชนะ เช่น เสื่อกระจูดกระสอบจูด และในภาคใต้ เมื่อมนุษย์ต้องการผลิตเครื่องจัก สานให้มีรูปทรงและมีลวดลายละเอียดประณีตมากขึ้นจึงแปรรูปวัสดุดิบด้วยการ จัก เพื่อให้ได้วัสดุดิบที่เป็นเส้น เล็กसानได้ละเอียดยิ่งขึ้น เช่น การนำหวายมาจักเป็นเส้น นำไม้ไผ่มาจักเป็นตอก

นอกจากนี้การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสาน นั้น เป็น คำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการ ดังนี้

- 1) การจัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะ ของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป หรือบางครั้ง การจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า ตอก ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจัก สานขั้นแรก

- 2) การสาน เป็น กระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดย ใช้ความคิดและมีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย ซึ่งมีด้วยกัน 3 วิธี คือ การสานด้วยวิธีสอดขัด การสานด้วยวิธีการสอดขัดด้วยเส้นทแยง และการสานด้วยวิธีขัด เป็นวง

3) การถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักเครื่อง จักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสาน และเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

ดังนั้นสรุปได้ว่าเครื่องจักสานคือ วัสดุที่มีลักษณะเป็นเส้น ๆ ยาว ที่สอด และขัดกันเพื่อให้ได้รูปทรงตามต้องการกับประโยชน์ใช้สอย รูปทรงงานจักสานจะขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของช่างเป็นผู้กำหนดในแต่ละท้องถิ่น

2.8 บริบททั่วไปของตำบลบึงทับแตร

สภาพทั่วไป

บ้านบึงทับแตร เดิมชื่อ บ้านหนองจิก ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2525 เดิมเป็นหมู่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลลานกระบือ จนถึง พ.ศ. 2530 จึงเปลี่ยนเป็นหมู่ที่ 3 ตำบลบึงทับแตร สมัยก่อนมีบึงขนาดใหญ่ มีสัตว์ป่า คือ แรดมาอาศัยอยู่มากมายและมีซากแรดที่ตายอยู่ในบึงเป็นจำนวนมาก จึงเป็นที่มาของการตั้งชื่อหมู่บ้าน “บึงทับแตร”

ที่ตั้งและอาณาเขต

มีพื้นที่รับผิดชอบทั้งหมด 39.50 ตารางกิโลเมตร หรือ 24687.50 ไร่ ตั้งอยู่เลขที่ 80 ถนนลานกระบือ – บึงทับแตร หมู่ที่ 4 ตำบลบึงทับแตร อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร ระยะห่างจากอำเภอลานกระบือ ประมาณ 13 กิโลเมตร และระยะห่างจากจังหวัดกำแพงเพชรประมาณ 70 กิโลเมตร

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ต.หนองจิก อ.ศรีมหาศ จ.สุโขทัย
 ทิศใต้ ติดต่อกับ ต.ลานกระบือ อ.ลานกระบือ จ.กำแพงเพชร
 ทิศตะวันออกติดต่อกับ ต.นิคมพัฒนา อ.บางระกำ จ.พิษณุโลก
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ต.หนองหลวง อ.ลานกระบือ จ.กำแพงเพชร

เขตการปกครอง

หมู่ที่	จำนวนประชากร			รวม	จำนวนครัวเรือน
	หมู่บ้าน	ชาย	หญิง		
1	บ้านเด่นพระ	200	197	397	129
2	บ้านหนองท่าไม้	118	118	111	77
3	บ้านบึงทับแตร	203	194	397	131
4	บ้านบึงสว่างอารมณ์	335	353	688	201
5	บ้านหนองละมั่งทอง	142	140	282	85
6	บ้านทุ่งเกลา	202	193	395	121
7	บ้านประดู่งาม	265	262	527	155
6	บ้านทุ่งโพธิ์เงิน	204	180	384	108
	รวม	1,669	1,630	3,299	1,007

ข้อมูลสถิติประชากร ตำบลบึงทับแฉด อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร (องค์การบริหารส่วนตำบลบึงทับแฉด, 2560)

สภาพสังคม

ประชากรในตำบลบึงทับแฉดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีเป็นเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

จำนวนผู้นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 100 ของประชากรทั้งหมด

มีวัด จำนวน 4 แห่ง ดังนี้

วัดเด่นพระ	ตั้งอยู่หมู่ที่	1	บ้านเด่นพระ
วัดหนองท่าไม้	ตั้งอยู่หมู่ที่	2	บ้านหนองท่าไม้
วัดบึงทับแฉด	ตั้งอยู่หมู่ที่	3	บ้านบึงทับแฉด
วัดหนองละมั่งวังสระทอง	ตั้งอยู่หมู่ที่	5	บ้านหนองละมั่งทอง

สำนักปฏิบัติธรรม จำนวน 2 แห่ง ดังนี้

สำนักปฏิบัติธรรมบึงสว่างอารมณ์สามัคคีธรรม	ตั้งอยู่หมู่ที่ 4	บ้านสว่างอารมณ์
สำนักที่ฝึกสงฆ์ประดู่งามมงคลธรรม	ตั้งอยู่หมู่ที่ 7	บ้านประดู่งาม

จำนวนสถานศึกษาที่อยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาฯ 3 แห่ง ดังนี้

บ้านเด่นพระ หมู่ที่ 1 บ้านเด่นพระ เปิดสอนตั้งแต่อนุบาล-ประถมศึกษา ๖

บ้านบึงทับแฉด หมู่ที่ 3 บ้านบึงทับแฉด เปิดสอนตั้งแต่อนุบาล-มัธยมศึกษาต้น

บ้านหนองละมั่งทอง หมู่ที่ 5 บ้านหนองละมั่งทอง เปิดสอนตั้งแต่อนุบาล-ประถมศึกษา 6

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 1 แห่ง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลบึงทับแฉด

ผลิตภัณฑ์ในตำบล

- ผ้าขาม้าทอมือ
- ผลิตภัณฑ์จักรสาน
- ข้าวไรซ์เบอร์รี่
- กลุ่มอาชีพสตรีแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วย
- กลุ่มทอผ้าประดู่งาม
- กล้วยเค็ม
- ผ้าทอมือลายขัดพื้นฐาน
- ผลิตภัณฑ์จากกล้วยน้ำว้า
- ผ้าทอมือลายขัดพื้นฐาน
- กลุ่มทอเสื่ออก
- กลุ่มทำไม้กวาด

2.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภาพร ชาววัง (2552) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเครื่องจักสานเชิงพานิชย์จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ดำเนินมาแต่บรรพบุรุษ ถ่ายทอดวัฒนธรรมการจักสานเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน การผลิตเครื่องจักสานของกลุ่มชาวบ้าน ผู้ประกอบการผลิตเครื่องจักสาน ผักตบชวา หวาย ในอดีตชาวบ้านจะหาวัตถุดิบในท้องถิ่น แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อจากแหล่งอื่นๆ นอกจากนี้เครื่องจักสานกับความเชื่อเรื่องพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีความผูกพันกับเครื่องจักสานในวิถีชีวิต และมีเครื่องจักสานบางชนิดที่ยังใช้ในพิธีกรรม ในปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมของเครื่องจักสานได้ลดน้อยลงเนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยี ด้านการพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ในการผลิตเครื่องจักสาน โดยการแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้จากกลุ่มอื่น หรือหน่วยงานอื่นภายนอกกลุ่มของตน โดยการอบรม ประชุมสัมมนา ศึกษาดูงาน หรือเข้าร่วมกิจกรรมการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสาน การพัฒนาด้านวัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่ และการผลิตอย่างต่อเนื่อง มีการนำเทคนิคในด้านต่าง ๆ เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต เช่น การคัดเลือกต้นผักตบชวา การย้อมสีหวาย การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ มีการพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์วัตถุดิบที่ทำให้เครื่องจักสานมีคุณภาพ โดยผู้ผลิตต้องมีความรู้ในการคัดเลือกคุณภาพของวัตถุดิบจากภูมิปัญญาพื้นบ้านให้มีการพัฒนาเชิงพาณิชย์ โดยชาวบ้านที่มีฝีมือในการผลิตเครื่องจักสานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตั้งนั้นการพัฒนาเครื่องจักสาน หวาย ผักตบชวา ให้เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค และมีการส่งเสริมด้านการตลาดสามารถใช้เป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่ม สำหรับเงื่อนไขที่ส่งผลให้กลุ่มประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายตามความต้องการของตลาด การหาช่องทางจำหน่ายได้ด้วยตนเอง รวมทั้งการได้รับความร่วมมือส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและพ่อค้า เพื่อเผยแพร่และการทำการประชาสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการ

ธงชัย พายุ (2552) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ธุรกิจสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ พบว่าความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ได้แก่ ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล (Individual Knowledge) ได้รับการถ่ายทอด ปลูกฝัง ฝึกฝนให้มีความรู้และทักษะติดตัวมาตั้งแต่ยังเล็ก เมื่อมารวมกลุ่มกันมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเป็นความรู้ขององค์กร (Organizational Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่มีโครงสร้างเกิดมาจากความคิด (Thinking) ประสบการณ์ (Experience) ทักษะ (Skill) และการปลูกฝังถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ร่วมกับการเรียนรู้จากการศึกษาอบรม การสังเกต สาธิตและการปฏิบัติจริงจนกลายเป็นความรู้และทักษะที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของชุมชน

สุภาวดี เจริญเศรษฐมัท (2553) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรอาชีพท้องถิ่น พบว่า การแสวงหาความรู้ขององค์กรอาชีพ มีการแสวงหาความรู้โดยการฝึกฝนทักษะจากการปฏิบัติงานประจำวันเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นก็มีการแสวงหาความรู้โดยการอบรม และการประชุมกลุ่มย่อยในระหว่างสมาชิกเพื่อจัดให้มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ระหว่างสมาชิกด้วยกันมีการนำเอาปัญหาจากการทำงานประจำวันมาปรึกษาหารือกัน เพื่อหาทางแก้ไขปัญห หาร่วมกันอีกทั้งองค์กรอาชีพฯ ยังมีการแสวงหาความรู้โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้กับสมาชิกองค์กรอาชีพอื่นที่มีลักษณะอาชีพใกล้เคียงกัน

กมลวรรณ วรรณธน์ (2553) ศึกษาเรื่อง ทูทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง พบว่า ทูทางสังคมเป็นทรัพยากรที่ชุมชนได้สร้างขึ้น โดยเกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ทูทางสังคมได้เกื้อกูลให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ก่อให้เกิดการแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้โดยการทดลองปฏิบัติ และการถ่ายทอดบทเรียนจากการดำเนินงาน จนเกิดการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้เดิมและความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชน นำไปสู่ความรู้ใหม่ที่ก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองภายในชุมชน

กนกพร ฉิมพลี (2555) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ (1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ 3) เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรมองค์การ (3) ภาวะผู้นำ และ (4) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการนั้น นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์การชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในด้านการจักสาน

ชานนท์ วิสุทธิชานนท์ (2557) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านและสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้องและภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพของครอบครัว ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนยังคงมีรุ่นลูกหลาน สืบทอดต่อๆ กันมา จนถึงปัจจุบันนี้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ภูมิปัญญาส่วนหนึ่งในปัจจุบันแทบที่จะไม่เห็น และไม่มีผู้สืบทอดต่อแล้ว เพราะอิทธิพลจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาแทรกแซงจนทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นคงเหลืออยู่เพียงคำบอกเล่าเท่านั้น

ในส่วนของการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ พบว่า การสร้างกลุ่มอนุรักษ์และแต่ละภูมิปัญญา การส่งเสริมและการสร้างความร่วมมือจากชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและสถาบันทางศาสนา เป็นสิ่งที่ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะและการแสดงความคิดเห็นว่าสามารถทำให้เกิดการมีส่วนร่วมและอนุรักษ์ได้

ปวีณา ผาแสง (2558) กระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน : กรณีศึกษาตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า 1) เกิดกระบวนการจัดการฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ สามารถจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ในรูปแบบคลังทรัพยากรวัฒนธรรมระบบเปิด ที่มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ สามารถสืบค้นได้ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต 2) เกิดชุดองค์ความรู้ที่สามารถเผยแพร่แก่สาธารณชนได้อย่างหลากหลาย เช่น ชุดองค์ความรู้ด้านศิลปดนตรีและการแสดงพื้นถิ่นน่าน เรื่องการฟ้อนเจิง ชุดองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมและภูมิปัญญาเชิงช่าง เรื่อง ประวัติศาสตร์และหัตถกรรมผ้าทอพื้นถิ่นน่าน ประวัติศาสตร์และหัตถกรรมเครื่องเงินน่าน ชุดองค์ความรู้ด้านศาสนา ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อและวิถีชีวิต เรื่อง ประเพณีแข่งเรือนครน่าน เป็นต้น 3) เกิดแนวทางการ

อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน โดยมุ่งหวังให้เกิดพลวัติของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงผ่านทางกลุ่มชนที่รวมตัวกัน

งามนิจ กุลกัน (2559) การจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า การจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ยังไม่มีการจัดบันทึกองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเพียงการบอกเล่า และการสาธิตโดยอาศัยการจดจำ ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการสูญหาย วิธีการอนุรักษ์ถ่ายทอด ส่งเสริมวัฒนธรรม มีการสนับสนุนกลุ่มอาชีพและการจัดโครงการกิจกรรมต่างๆ เป็นประจำทุกปีได้แก่ ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีลอยกระทงโดยร่วมมือกับโรงเรียนนำนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ แต่ยังมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมโดยตรง และวัยรุ่นยังไม่ให้ความสนใจ ทำให้ประชาชนไม่มีการรวมกลุ่มเนื่องจากขาดผู้นำ มีเพียงช่องทางในการประชาสัมพันธ์ได้แก่ อินเทอร์เน็ต รถประกาศ ป้ายประกาศ หนังสือ จดหมาย ไปรษณีย์ แต่ยังไม่ทั่วถึง ไม่ต่อเนื่องและไม่น่าสนใจ อีกทั้งงบประมาณไม่เพียงพอ ประการสุดท้ายขาดความรู้เรื่องการบริหารงบประมาณ ดังนั้น ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เสี่ยงกับการสูญหายให้กลับมาได้รับความนิยม มากกว่าสนับสนุนผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ดี

2.10 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาแล้วดังกล่าวข้างต้น สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาได้ดังนี้

